

A határmenti együttműködés hatásai a területi fejlődésre a magyar-horvát szakasz példáján az EU tervezési mechanizmusának tükrében (2007-2013)

Bevezetés

A magyar-horvát határ egyike a hazánkat szegélyező legrégebben kialakult választóvonalaknak, amely a Dráva és a Mura által javarészt természetföldrajzilag is meghatározott. A határ konfliktusmentessége ellenére is inkább választóvonal jellegű, évszázadokon keresztül tehát sokkal inkább elválasztotta, mint összekötötte a mögöttes területeket, népeket. Ennek oka részben az, a régióban szinte unikális helyzet, miszerint az állam- és nyelvhatár egybeesik. A térség földrajzi aspektusú vizsgálatai természetesen több évtizedes múltra tekintenek vissza, melyek közül - természetszerűleg a pécsi geográfiai műhely szerzőinek dominanciájával - számos a terület politikai földrajzi (HAJDÚ Z. 1999, ČELAN, T. J. 2014, BALI L. 2014, BALI L. - GULYÁS L. 2013, VÉGH A. 2008), településföldrajzi (PIRISI G. - REMÉNYI P. 2009, PÓLA P. - VARJÚ V. 2014) vagy természetföldrajzi (LÓCZY, D. ET AL 2014, GYENIZSE P. - RONCZYK L. 2011, GYENIZSE P. 2010) viszonyaival foglalkozik, némely szerzők a közlekedésföldrajzi (PIRISI G. 2003), míg egyre többen (AUBERT A. ET AL 2012, AUBERT A. - MISZLER M. 2000, CSAPÓ J. ET AL 2013) a turisztikai aspektusokat vizsgálták, bár a munkák fókuszában összességében a területi fejlődés és a gazdasági kapcsolatok álltak (HAJDÚ Z. 1996, 1998, 2001, 2002, 2004, GOLOBICS P. 2001, PAP N. - HARDI T. 2006, BALI L. - FITOS G. 2012).

A tanulmány megírásának apropója, hogy Horvátország EU-s csatlakozásával a határon átnyúló kapcsolatoknak és azok fejlesztésének új lehetőségei nyíltak/nyílnak meg. Mindazonáltal a horvát-magyar határszakaszon végbement, EU-hoz köthető, területi fejlődést erősítő programok elemzése és értékelése geográfiai aspektusból még nem történt meg, mindemellett a 2007-2013-as EU tervezési periódus (majdnem teljes) lezárultával érdemes további elemzések alá vetni a határmentiség kérdését a területi fejlődés vizsgálatainak szemszögéből (is). A tanulmány fő kérdése, hogy a 2007-2013 közti tervezési periódus milyen hatással volt a horvát-magyar határszakasz területi fejlődésére. *Hipotézisünk szerint a fejlesztés következtében létrejött fejlődés természetesen tagadhatatlan, annak mértéke azonban kérdéses, a természetes módon továbbélő, a projektek lezárulta után is működő együttműködés megléte azonban talán még bizonytalanabb.*

A Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program (2007-2013) szerepe a területi fejlődésben

A vizsgált terület lehatárolása és textúrája a határmentiség szempontjából

A „Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program” támogatásra jogosult 31 028 km²-es terület 355 km hosszan nyúlik el a határ mindkét oldalán. A magyarországi terület három határmenti megyét (Zala, Somogy, Baranya) foglal magába, míg a horvát területeken a négy határmenti egységen

(Međimurska, Koprivničko-križevačka, Virovitičko-podravska és Osječko-baranjska) túl további négy másik megye (Varaždinska, Bjelovarsko-bilogorska, Požeško-slavonska és Vukovarsko-srijemska županija) vett részt a projektben, mely utóbbiak az összes támogatás mintegy 20%-ára voltak jogosultak.



1. ábra: A Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program támogatásra jogosult területei. Forrás: A program honlapja.

így éppen ez az elmaradottság az, amit a határon átnyúló program mérsékelni kíván, természetesen mindkét fél számára hasznosítható módon.

Meg kell jegyeznünk, hogy a horvát-magyar határszakasz és háttérterületének tértextúrája igen laza, hiszen a dominánsan rurális térség jelentősebb gazdasági-társadalmi potenciállal csak Eszék, Kapronca és Csáktornya, illetve mindössze Pécs, Nagykanizsa, és kisebb részben Barcs, Csurgó térségében jellemezhető (BALI L. 2010). A 2007-2013 közti tervezési periódusra beállított Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program elsősorban ezen komplex problémák kiküszöbölése céljából jött tehát létre.

A Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program (2007-2013) általános bemutatása

Jelen tanulmány hangsúlyozottan a frissen lezárult, 2007-2013-as tervezési periódusra vonatkozó területfejlesztési aspektusokat kívánja vizsgálni. Maga az IPA CBC program az ún. új generációs CBC programok közé sorolható, amennyiben az IPA együttműködés második lépcsőjeként egy EU tagállam és egy EU tagjelölt állam közt jött létre (ČELAN, T. J. 2011) és amelynek egyik fő eleme egy közös menedzsment-rendszer kiépítése volt (ČELAN, T. J. 2013).

Magát a Magyarország-Horvátország IPA Határon Átnyúló Programot az Európai Bizottság 2008. március 13-án hagyta jóvá a hét évre összesen 52 443 euró költségvetéssel. A program két fő prioritása a „Fenntartható környezet és turizmus”, valamint az „Együttműködő gazdaság és közösségek közötti humán erőforrás-fejlesztés” címet viselte, így a tervezési mechanizmus egyértelmű kulcsszavaiként a fenntarthatóság, a

turizmus fejlesztése, az együttműködés és a humánerőforrás-fejlesztés lett kijelölve. A rendelkezésre álló összeg 90,5%-a a konkrét fejlesztésekre, a maradék forrás pedig az adminisztrációra, technikai támogatásra lett elkülönítve.

A programok két fontos további jellemzője az ún. vezető kedvezményezett elv és a határon átnyúló hatás voltak. Az előbbi értelmében egy-egy vezető kedvezményezett közvetlen kapcsolatot ad a projekt és a közös végrehajtó szerv közt hatékonyan működő partneri konzorcium felállításával. A második jellemző, vagy prioritás szerint pedig a mind magyar, mind horvát oldalról választott partnereknek a projekteket az ún. közös együttműködési kritériumok szerint kell megtervezni és kivitelezni úgy, hogy a projektnek a határ mindkét oldalán pozitív térségfejlesztő hatással kell bírnia. A tervezési mechanizmus szerint nem volt kötelező arányban megadva, hogy a magyar, illetve a horvát fél a projektek hány százalékában részesüljön, természetesen azonban a döntéshozók az ideális 50-50%-ra törekedtek (ami nem lehetett viszont rosszabb a 60/40, vagy a 40/60 arányoknál, ellenkező esetben a benyújtott projekt gyenge értékelést kapott volna, így esett volna ki a rostán). A program két prioritásán túl további beavatkozási területei a fenntartható környezet és turizmus, a fenntartható turizmus a Mura-Dráva-Duna folyók körzetében és az együttműködő gazdaság és a közösségek közötti humánerőforrás-fejlesztés voltak (1. táblázat).

1. prioritás: Fenntartható környezet és turizmus

1.1. Fenntartható és vonzó környezet

1.1.1. Tájékpfejlesztés a Mura-Dráva-Duna folyóterületen, valamint természeti és vidéki környezetében

1.1.2. Környezeti tervezési tevékenységek és kisléptékű közösségi akciók a környezeti területek környezetminőségének javítása érdekében

1.2. Fenntartható turizmus a Mura-Dráva-Duna folyóterületen

1.2.1. Regionális turisztikai termékterv kidolgozása

1.2.2. Az aktív- és az öko-turizmushoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztés: látogatóközpontok, erdei iskolák, vízi sport infrastruktúra, kerékpárutak, gyalogló-túraösvények, kölcsönzők / 1-2. komponens

1.2.3. A kulturális örökség tematikus útvonalainak fejlesztése

1.2.4. A folyóterület egységes turisztikai termékként való népszerűsítése

1.2.5. Magánbefektetések ösztönzése

2. prioritás: Együttműködő gazdaság és közösségek közötti emberi erőforrásfejlesztés

2.1. Együttműködő gazdaság

2.1.1. Határon átnyúló üzleti partnerkeresés

2.1.2. A határon átnyúló munkaerő-piaci mobilitás előmozdítása

2.1.3. Közös kutatás, fejlesztés és innováció

2.1.4. Közös helyi tervezés, stratégiák, programok

2.2. Községek közötti humán erőforrás-fejlesztés

2.2.1. Oktatási intézmények közötti közös, határon átnyúló oktatási és egyéb képzési projektek

2.2.2. Emberek közötti (people-to-people) tevékenységek

2.2.3. A kétnyelvűséghez kapcsolódó tevékenységek

1. táblázat: A HU-HR IPA CBC 2007-2013 program prioritásai és beavatkozási területei.

Forrás: A program honlapja.

A Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program beavatkozási területeinek elemzése

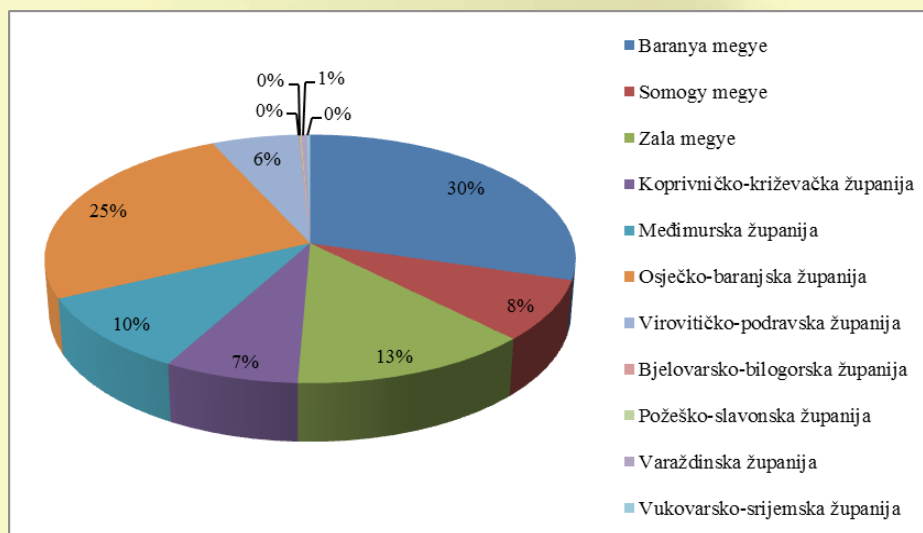
A programok támogatására szánt összegek területi allokációját és a támogatás mértékének sorrendjét (euró/fő alapján) az 1. táblázat mutatja.

NUTS III térségek (megyék)	Az EU támogatás mértéke (euró)	Népesség (2011)	Euró/fő
Somogy megye	4 164 740,79	316 137	13
Zala megye	6 877 942,36	282 179	24
Koprivničko-križevačka županija	3 843 085,34	115 584	33
Virovitičko-podravška županija	3 165 674,58	84 836	37
Baranya megye	15 656 832,14	386 441	41
Osječko-baranjska županija	13 317 197,12	305 032	44
Međimurska županija	5 266 338,40	113 804	46

2. táblázat: A HU-HR IPA CBC 2007-2013 program támogatási összegeinek megyei értékei (összes, illetve euró/fő) csökkenő sorrendben.

Forrás: <http://www.hu-hr-ipa.com>, <http://www.ksh.hu>, http://www.dzs.hr/default_e.htm alapján a szerzők szerkesztése.

A területi fejlődés egyik első aspektusa a források allokációjának területi vizsgálata. Az összesen 163 regisztrált (leszerződött projektek száma a 2015. májusi állapot szerint) projekt, szám szerint 52,7 millió eurós támogatási összeg, 55%-ának (28,97 millió euró) kedvezményezettjei a keleti megyék voltak (Baranya és Osječko-baranjska) (2. táblázat, 2. ábra).



2. ábra: A HU-HR IPA CBC 2007-2013 program támogatási összegeinek megyei értékei (%)

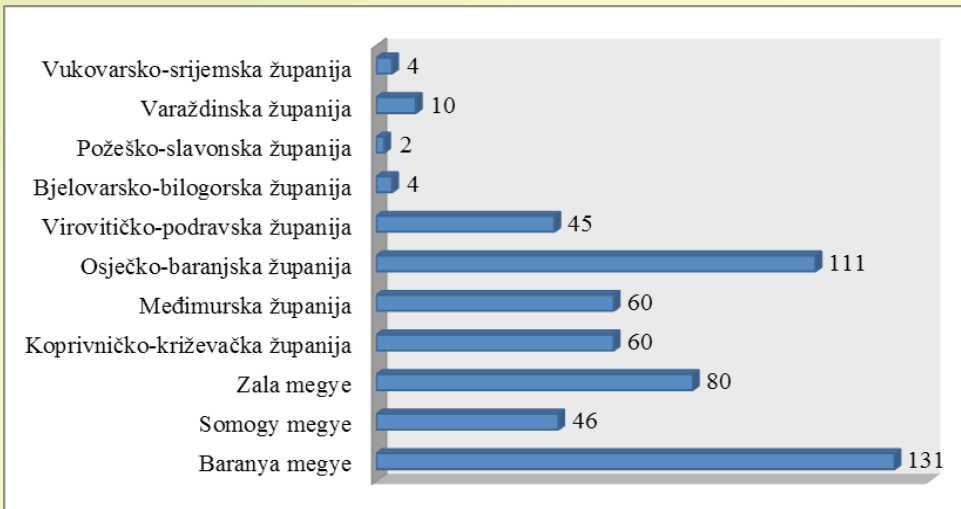
Forrás: <http://www.hu-hr-ipa.com>, <http://www.ksh.hu>, http://www.dzs.hr/default_e.htm alapján a szerzők szerkesztése

Az egy főre jutó átlagos támogatási összeg 34 euró volt, mely feletti értékkel egy kivétellel mindegyik horvát megye részesült, a magyar oldalról azonban csak Baranya került ebbe a kategóriába. Feltűnően alacsony továbbá Somogy és Zala megye egy főre jutó támogatásának mértéke (13 és 24 euró). Ennek oka egyrészt a viszonylag rövid határszakasz, másrészt az aránylag kisebb volumenű projektek dominanciája, ugyanis javarészt nem ebben a térségben valósultak meg a költségigényesebb infrastrukturális beruházások. A horvátországi, az államhatárral nem érintkező megyéket nem vettük figyelembe en-

nél a számításnál, mivel ők a lehetséges 20%-ból mindössze 0,8%-ot (414 131 euró) hívtak le.

Érdeemes továbbá a programokat a résztvevő partnerek száma alapján is görcső alá vennünk. Ezen szempont szerint természetesen a partnerek magas száma egyértelműen jelzi a terület aktivitását (és ter-

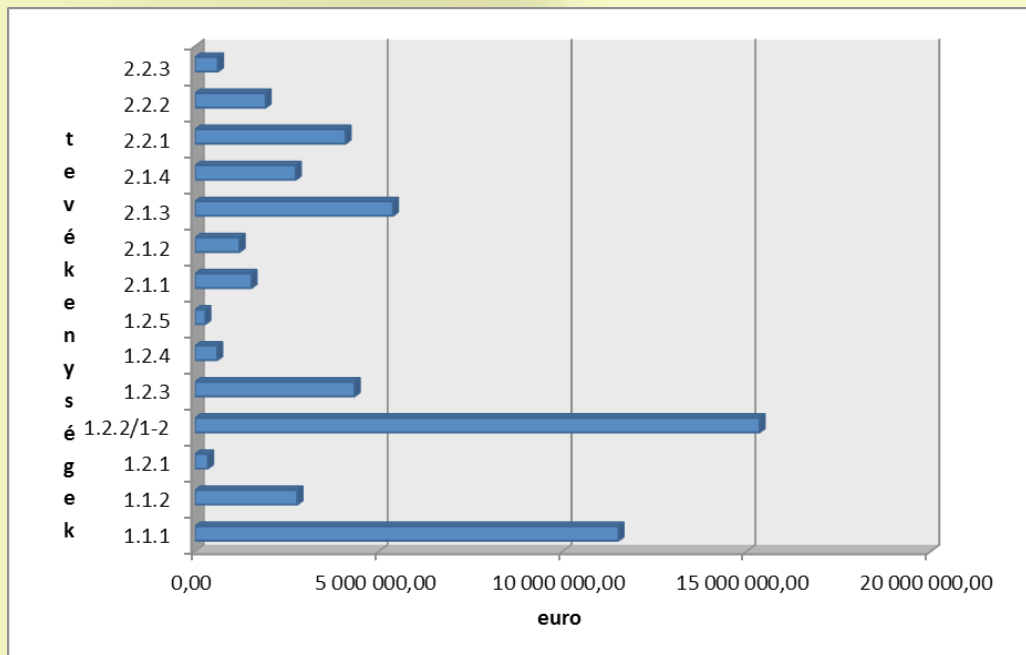
mésztesen a megpályázott összegek mértékét is) a területi fejlődést elősegítő programokban, illetve el- lenkezőleg, az alacsony részvételi aktivitás leginkább az adott NUTS III térség hozzáállásának, attitűdjének a negatív hozadéka (hiszen kevesebb számú programban kevesebb számú partner vett részt) (3. ábra).



3. ábra: A HU-HR IPA CBC 2007-2013 programban résztvevő partnerek száma. Forrás: <http://www.hu-hr-ipa.com>, <http://www.ksh.hu>, http://www.dzs.hr/default_e.htm alapján a szerzők szerkesztése.

A beavatkozási területekre allokált összegek egyértelműsítik számunkra, hogy a program egészében mely hívószavak, területek nyertek nagyobb és melyek kisebb mennyiségű támogatást (4. ábra). Ezek alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy messze a legtöbb támogatás - mely egyben a program anyagi szempontokból természetesen fő prioritása - az aktív- és az ökoturizmushoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztésre jutott (Az 1.2. prioritás „Fenntartható turizmus a Mura-Dráva-Duna folyóterületen” az összes támogatás 40%-át kapta).

Szintén kimagasló összeget szántak (2. pozíció) a Mura-Dráva-Duna folyóterületen, valamint természeti és vidéki környezetében a „tájképfelújításra”. Ennek fényében egyértelmű, hogy ezen két projekt típus adta a térség fejlesztési programjának fő tengelyét. A „közös kutatás, fejlesztés és innováció”, a „kulturális örökség tematikus útvonalainak fejlesztése” és az „oktatási intézmények közötti közös, határon átnyúló oktatási és egyéb képzési projektek” hívószavak közel egyenlő arányban részesültek támogatásban, mértéküket tekintve jóval elmaradva az első kettőtől (4. ábra).



4. ábra: A HU-HR IPA CBC 2007-2013 program egyes tevékenységeinek támogatási összegei. Jelmagyarázat: Az egyes tevékenységek elnevezését az 1. táblázat közli. Forrás: <http://www.hu-hr-ipa.com>, <http://www.ksh.hu>, http://www.dzs.hr/default_e.htm alapján a szerzők szerkesztése.

A program hatásai és eredményei

A program keretében megvalósult projektek száma 163, tematikájában, szereplőiben, a költségvetésében, irányában igen színes spektrumot felvonultatva. A projektekből igen sok a Drávához, a vizekhez, az ehhez kapcsolódó élőhelyekhez azok új szemléletű megközelítéseihez illeszkedett. A vizeket mint élőhelyeket, kialakítandó turisztikai termékelemeket, közlekedési, rekreációs tereket és általában mint fejlesztendő állapotú, fenntartható környezeti terekként kezelték. Számos projektben került elő célként a határ két oldalán élő közösségek megismerésének és megismertetésének, összekovácsolásának igénye. Több közülük a kapcsolatfelvételt, közös rendezvényeket, a civil közösségfejlesztést, míg mások a gazdasági kooperációk erősítését szolgálták. Jó néhány projekt tűzte ki a hagyományos ágazatokra, a kooperációra vagy éppen az új innovációra alapozott helyi gazdaságfejlesztést, melyen keresztül a perifériális jelleg csökkenhető lenne. Közös területi-ágazati tervezés kialakítását, foglalkozásélénkítést, vagy éppen az erőforrások hatékonyabb hasznosítását is tervezték projektek. A kedvezményezettek között önkormányzatokat, egyesületeket, civil szervezeteket éppúgy találunk, mint (oktatási, közművelődési) intézményeket. Területi szórását tekintve a határ közeli kisebb településekről inkább a civil aktivitás volt jellemző, míg onnan távolodva a nagyobb szervezetek, intézmények dominanciája mutatható ki.

A projektek hatásainak konkrét elemzése még talán korai, és statisztikailag sem alátámasztható, mindazonáltal a szerzők egyike (ČELAN, T. J.) a Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program Közös Technikai Titkárság (KTT) és Információs Pont program- és kommunikációs menedzsereként első kézből szerezhetett tapasztalatokat a projektek mibenlétével kapcsolatban. Talán a leglényegesebb szempontból, a térség foglalkoztatottságban, emberi erőforrásban, jövedelemtermelő képességében, infrastrukturális helyzetében meglévő leszakadást érezhetően nem csökkentette a megvalósult projektek sokasága. Nyilvánvaló, hogy a fenti perifériális helyzet csökkentésére egy önálló komplex magyar-horvát programra lenne szükség. A megvalósult projektek kisebb léptékűek, ebből következően összehangoltságuk esetén is visszafogottan térségi hatásúak, így előnyöket, eredményeket leginkább csak a helyi közösségek szintjén hozhatnak, hoztak. Éppen ezért szinte minimálisan integrálták a projektek a leszakadó térségeket a nagyobb léptékek vérkeringésébe. A rendszerbe fűzötten kialakított kerékpárutak és ahhoz kapcsolódó beruházások az Eszék és Pécs közötti kapcsolatrendszer egy sajátos ágazatát célozták, mint ahogyan a térség szorosabb integrációját szolgálta a Dráva töltésén haladó kerékpárút fejlesztése is. A vizsgált térség nyugati szegletében ez a hatás alig érezhető, ugyanakkor a feltártság nem volt olyannyira problematikus a jelentős forgalmat bonyolító Čakovec-Nagykanizsa tengely következtében. A kialakult új közlekedési folyosók e nagy tengelyekről a kevéssé ismert szegletekbe vezetnek egyelőre a kerékpáros turistákat, akiket később - bár ideális az lenne, ha velük párhuzamosan - befektetési ötletek, befektetők is követhetnek.

Mindazonáltal már ebben az időszakban is alakultak ki olyan projektek, amelyek a két oldal tartós együttműködését biztosíthatják, így hosszabb távon a leszakadást csökkenthetik, az integrációt erősíthetik. A hagyományos testvérvárosi kapcsolatok számban és területileg is bővültek az EU támogatás segítségével, ugyanakkor igazi sikereket ott értek el, ahol a nyelv nem bizonyult határnak (KELLER K. 2014). Erősödtek a kapcsolatok a Mura-mentén (pl. Tótszerdahely és Međimurje), illetve a történelmi Baranya két oldalán. A határozott és már formalizált együttműködés első jele lehet a Mura Regio EGTC (Európai Területi Társulás) létrejötte, amely 12 magyar települést (Belezná, Eszteregnye, Fityeház, Molnári, Murakeresztúr, Petrivente, Rigyác, Semjénháza, Szepetnek, Tótszentmárton, Tótszerdahely, Valkonya) foglal magába. Az együttműködésnek tehát szigetei alakultak csak ki a 2007-13 közötti program eredményeképpen, amelyre alapozva a jövőben ezt mindenképpen erősíteni kell.

A létrejött projektek, beruházások többsége leginkább egy-egy folyamat indításaként értelmezhető, kezdeményezések, kapcsolatfelvételek, amelyek vélhetően nem jöttek volna létre a projekt támogatás nélkül. Joggal merül fel a kérdés, hogy a projektidőszak végével, a támogatás eltűnével mekkora hányaduk marad életképes, hosszútávon működtethető. Fenntarthatóvá vált ugyanakkor - a szó környezeti értelmében - a projektek sokasága. Számos turisztikai befektetés történt a természet- és környezetvédelem

területén a magterületnek számító Dráva és Mura térségében. Ezek közül térségi hatásúként értelmezendő például a Mura környezetében megvalósult több projekt, amelyek mindegyike a szennyvízkezelést helyezte előtérbe. A projektek folyamatban lévő értékelése arra a következtetésre jutott, hogy a fenntarthatóság biztosítása érdekében ez a projektelem prioritásként (a természeti és kulturális örökség fenntartható hasznosítása) szerepel a 2014-2020-as időszakban is.

Összefoglalás

Kutatásaink alapján leszögezhető, hogy a korábbi határmenti együttműködésekkel összevetve a 2007-13 között megvalósult program komoly fejlődést hozott, ami elsősorban az egységes végrehajtási szabályok alkalmazásának, a közös irányítási rendszernek, és vezető kedvezményezett elvének bevezetéséhez köthető. Mindezen túl csak olyan projektek lehettek sikeresek, amelyek a határ mindkét oldaláról vontak be partner(ek)e(t). A 2007-13-as időszaknak az első számú célja a turizmus fejlesztése volt, amelyhez a programstratégia kétlépcsős megvalósítást (ČELAN, T. J.2015) írt elő.

A Programozási Dokumentáció előírta a regionális turisztikai termékterv készítésének szükségességét, amely alapul szolgált a fókuszáltabb turisztikai témájú kiírások indításához. Bár e módszer szakmailag hasznosnak, időben igen lassúnak bizonyult, így a támogatások nagyobb részét csak az időszak végén tudták elkölteni. Ez a csúszás a turisztikai témájú kiírásoknál késést okozott az infrastrukturális beruházásoknál, amelyek természetüknél fogva nagyobb léptékűek és hosszabb megvalósíthatóságúak. A késések és a költségek időbeni aránytalansága ellenére a Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program igen magas eredményességi rátával érte el a kitűzött célokat mind az elvárt eredmények, mind a költség tekintetében. A programot értékelve le kell szögezni, hogy az 2013. július 1-jéig az EU külső határon átnyúló aktivitásként működött, ugyanakkor a kialakult programtartalom, partnerségi struktúrák, irányítás tekintetében elérte, sőt némely dimenzióban meg is haladta a tagországok közötti hasonló együttműködésekét a térségben. Az is egyértelműen kitűnik, hogy a program minden tekintetben megfelel(t) az európai szintű dokumentumoknak, a prioritások és célok szinergikusan illeszkednek a nemzeti és regionális dokumentumokhoz (On-going Programme Evaluation, 2014).

A pozitívumok mellett azonban néhány további fejlesztendő dimenzió is kirajzolódott. A programnak a közeljövőben még jobban kell koncentrálnia a gazdaság átfogó, több szereplőn keresztüli fejlesztésére, úgy, hogy a jelenlegi problémákat még egyértelműbben határozza meg, jobban fókuszálva a bevonható erőforrásokra és a kézzelfogható eredményekre. A program tényleges kohéziós sikeressége érdekében törekedni kell a területi egyensúly megtartására is, jelenleg a projektek java része a határszakasz keleti felében (Baranya/Osječko-baranjska megyék) valósul(t) meg.

A programterületre a 163 szerződött projekt keretében érkezett 52,7 millió euró forrás egyedülálló mennyiség a maga nemében, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy nagysága ellenére is csak lokális hatásokat érhet (még) el. Az összeg 55%-a a határ keleti szegmensébe (Baranya-Baranja) érkezett, ahol a határ átjárhatósága lényegesen egyszerűbb, a folyók nem szabnak természetes választóvonalat és a nyelvi korlátok a hagyományos kétnyelvűség miatt is kevésbé hátráltatják az együttműködést.

Sajnos, a fejlesztés komplexitásának, területi, ágazati összehangolásának hiánya, illetve gyengesége komoly defektusa az eddigieknek. Reményeink szerint a 2014-20-as Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program kezeli a fenti hiányosságokat. A négy új prioritás közül három (a természeti és kulturális örökség fenntartható hasznosítása, amely tartalmazza a turizmus akciókat, illetve az együttműködés és oktatás) továbbviszi az eddigieket tematikájában, míg a negyedik prioritást új területként határozták meg (Draft Operational Programme).

Ez utóbbi kifejezett célja a kis- és közepes vállalkozások versenyképességének javítása, amely erősítheti a határ két oldalán működő, nagyobb hozzáadott értékű gazdasági szervezetek közötti együttműkö-

dést. A 2014-20-as Magyarország-Horvátország Határon Átnyúló Együttműködési Program a KKV-k közötti kooperáció támogatásával jól illeszkedik az Európa 2020 programjának intelligens növekedési stratégiájához, ugyanakkor pillanatnyilag még nem kockázatmentes vállalkozás e területen. Sajnos nem állnak még rendelkezésre e pillanatban megfelelő számú tapasztalatok a határon átnyúló együttműködési programok e **komplex fajtájáról**, illetve a térségben (mindkét oldalon) igen alacsony a KKV-k aránya térségi és országos összehasonlításban (is). Mindazonáltal a 2007-13-as program keretében megvalósult projektek és az ennek kapcsán felálló intézményrendszer elindítottak fejlesztési és együttműködési folyamatokat, amelynek tapasztalatait hasznosítva az új időszak projektjei még hatékonyabban orvosolhatják a térség - részben mindkét oldalon közös - problémáit.

Irodalom

- AUBERT A. - CSAPÓ J. - MARTON G. - SZABÓ G. 2012: The development of cross-border cooperation in the strategy of the Datourway programme. *Geographica Timisiensis* 21:(2) pp. 115-125.
- AUBERT A. - MISZLER M. 2000: A Duna-Dráva-Száva Eurorégió turizmusának fejlesztési lehetőségei. *Turizmus Bulletin*, 2. szám, Budapest, pp. 36-40.
- BALI L. 2010: A horvát-magyar határmenti együttműködés két mikro regionális esete, Barcs és a magyar-horvát-szlovén hármás határ példáján. *Tér és Társadalom*. XXIV. évf. 2010/4. pp. 237-248.
- BALI L. 2014: A horvát-magyar társadalmi-gazdasági kapcsolatok az államszocializmusban és a rendszerváltozást követő első évtizedben. In: VÉGH ANDOR (szerk.) *A kisebbségek geopolitikája: VIII. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, PTE TTK Földrajzi Intézet*, pp. 68-72.
- BALI L. - GULYÁS L. 2013: From the Coexistence of Border Zones to Integration: Characteristics of Croatian-Hungarian Border Relations from 1945 until Today. *Eurolimes* 2013:(16) pp. 13-26.
- BALI L. - FITOS G. 2012: A horvát-magyar határ menti kapcsolatok fejlesztésének lehetséges irányai a XXI. század hajnalán. *Comitatus: Önkormányzati Szemle* XXII. (2) pp. 102-109.
- ČELAN, T. J. 2011: *Mogućnosti regionalnog razvoja Hrvatske na primjeru IPA prekograničnog programa Mađarska-Hrvatska 2007-2013*, *Geografski horizont*, 57/2, pp. 21-40.
- ČELAN, T. J. 2013: *Dodatak/Rezultati 3. poziva IPA prekograničnog programa Mađarska-Hrvatska 2007-2013*, *Geografski horizont*, 59/2, pp. 40-46.
- ČELAN, T. J. 2014: *A Historical Geographical Analysis of the Development of the Croatian-Hungarian Border*, *Modern Geográfia*, Pécs, 2014/4, pp. 75-92.
- ČELAN, T. J. 2015: *A Tourism Plan within a Cross-border Development Strategy Sustainability of the Regional Tourism Product Plan of the Hungary-Croatia (IPA) Cross-border Co-operation Programme 2007-2013*. *Turizam*, Novi Sad (under review)
- CSAPÓ J. - MARTON G. - PINTÉR Á. - SZABÓ K. 2013: The "bottomless pit" effect - An analysis of tourism development funding in the Ormánság: A „feneketlen kút” hatás - Az Ormánság turisztikai fejlesztési támogatásainak komplex elemzése. *Szociális Szemle* 6. évf., 1-2. sz. pp. 88-96.
- GOLOBICS P. 2001: A határmenti térségek/régiók együttműködésének lehetőségei a Dél Dunántúlon. *Közlemények a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Tanszékeiről*. Pécs, 49 p.
- GYENIZSE P. 2010: A természeti adottságok szerepe a délkelet-dunántúli települések fejlődésében. *PTE TTK Földrajzi Intézet*, 348 p.

- GYENIZSE P. - RONCZYK L. 2011: Az ormánsági természeti környezet átalakítása és annak hatása a települések életére. In: BUNYEVÁ CZ J. - CSONKA P. - FODOR I. - GÁ LOSI-KOVÁ CS B. (szerk.): A fenntartható fejlődés, valamint a környezet- és természetvédelem összefüggései a Kárpát-medencében. MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, 2011. 10 p.
- H AJDÚ Z. 1996: Magyar-horvát határ menti együttműködés dilemmái. In: PÁL Á. - SZONOKYNÉ ANCSIN G. (szerk.): Határon innen-határon túl. Szeged, pp. 306-312.
- H AJDÚ Z. 1998: A magyar-horvát államhatár menti együttműködés lehetőség. In: BALOGH A. - PAPP G. (szerk.): Magyarország az európai regionális együttműködésben. MTA RKK, Magyar Külügyi Intézet, pp. 103-117.
- H AJDÚ Z. 1999: A magyar-horvát államhatár történeti-politikai sajátosságai. In: TÉ SITS R. - TÓTH J. (szerk.) Kommunikáció térben és időben. Tiszteletkötet Erdősi Ferenc professzor ú r 65. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, pp. 113-131.
- H AJDÚ Z. 2001: A horvát határ. Beszélő 6. évf. 5. szám. Budapest, pp. 69-71.
- H AJDÚ Z. (szerk.) 2002: A horvát-magyar határ menti kapcsolatok speciális területei. Felsőoktatás - kutatás, kisebbségi kapcsolatok, területi tervezés és területi politika. Pécs, 91 p.
- H AJDÚ Z. 2004: Renewal of cross-border cooperation along the Hungarian-Croatian border, In: PAVLAKOVICH-KOCHI V. - MOREHOUSE, B. J. - WASTL-WALTER, D. (eds): Challenged borderlands: transcending political and cultural boundaries. Ashgate, Aldershot, Burlington, pp. 109-121.
- [Hungary-Croatia Cross-border Co-operation Programme: draft Operational Programme \(OP\) / Co-operation Programme \(CP\), March 2015.](#)
- BEDENIKOVIĆ, A., ČELAN, T. J., SZŰCS, M. (eds.) 2014: Hungary-Croatia CBC Programme 2007-2013: "Rivers Connecting Cross-border Region towards Croatian Accession to the European Union", booklet of additional Hungarian-Croatian projects, Joint Technical Secretariat/Széchenyi Programiroda Nkft., Budapest, 30 p.
- BEDENIKOVIĆ, A., ČELAN, T. J., SZŰCS, M. (eds.) 2013: Hungary-Croatia IPA CBC Programme 2007-2013: "Rivers Connecting Cross-border Region towards Croatian Accession to the European Union", summary book of 140 joint Hungarian-Croatian projects, Joint Technical Secretariat/Váti Nonprofit Kft, Budapest, 199 p.
- KELLER K. 2014: [A magyar-horvát testvértelepülési kapcsolatok helyzetének felmérése a határ menti régiókban, konkrét ajánlások megfogalmazása az egyes együttműködési területek fejlesztésére.](#) 201 p.
- LÓCZY, D. - DEZSŐ, J. - CZIGÁNY, SZ. - GYENIZSE, P. - PIRKHOFER, E. - HALÁ SZ, A. 2014: Rehabilitation Potential of the Drava River Floodplain in Hungary. In: GASTESCU, P. - MARSZELEWSKI, W. - BRETCAN, P. (eds.): Water resources and wetlands. Tulcea, pp. 21-29.
- [On-going Programme Evaluation of the Hungary-Croatia Cross-border Co-operation Programme 2007-2013; Summary of results and recommendations Based on the Final Evaluation Report approved by the Hungary-Croatia Joint Monitoring Committee in July 2014.](#)
- PAP N. 2006: A délnyugati korridor és jelentősége Magyarország életében. In: PAP N. (szerk.): A Balatontól az Adriáig. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 9-32.
- PAP N. - HARDI T. 2006: Az államhatár-megvonások hatása a városhálózatra a Kárpát-medencében és a Nyugat-Balkánon - példák. In: PAP N. (szerk.): A Balatontól az Adriáig. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 241-252.
- PIRISI G. 2003: Dél-dunántúli régió határ menti kistérségeinek közlekedési problémái. In: Határok és az Európai Unió. SZTE TTK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, pp. 162-168.

- PIRISI G. - REMÉNYI P. 2009: Kapufunkcióju kisvárosok a horvát-magyar határ mentén. In: TÓTH J. - M. CSÁSZÁR ZS. - HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ A. (szerk.) Társadalomföldrajzi kutatások makro-, mezo- és mikrotérségekben. 217 p. Pécs: PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, pp. 153-162.
- PÓLA P. - VARJÚ V. 2014: A Dráva régió társadalmi tényezői. Általános trendek. In: VARJÚ V. (szerk.): Napelemes energia és környezet: A napelemes energiatermelés komplex feltételrendszere Magyarországon a magyar-horvát határtérségben, és leckék a globális térből. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete; Sveuciliste Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Elektrotehnicki fakultet, pp. 56-57.
- Situation Analysis (Draft) and Preliminary SWOT for the drafting of the Hungary-Croatia Cross-border Operational Programme 2014-2020;
- VÉGH A. 2008: A horvátországi déli-szláv etnikumok szállásterület változásai 1945-től napjainkig. In: HORVÁTH I. - Kiss J. (szerk.): A baranyai államhatár a XX. században. Hadtörténeti Múzeum, Budapest, pp. 181-192.